

УДК 141.7:32.001

Гарбадин А. С.

**ФЕНОМЕН ЧУЖИНЦЯ У СТРУКТУРАХ ПОСТМОДЕРНОГО РОЗУМІННЯ
ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ЖАКА ДЕРРІДИ**

Розглянуто проект деконструкції Ж. Дерріди, специфіка якого спрямована на можливість прояву чужинця у пошуку унікальності, ідіоматичності, неповторності. Такий варіант прочитання динаміки політичного виміру буття зосереджує увагу на можливості вияву свого чужинства, яка не була б зведена до логіки логоцентристської побудови. Доведено, що спрямування авторських концептів Ж. Дерріди можна підсумувати прагненням до означення розрізнення як принципу побудови дійсності, політичного її зрізу зокрема, суть якого полягає у відмові від бінарних конструктів із привілейованим означником, натомість запропоновано розглядати розрізнення як форму пошуку неідентичності, водночас не співпадаючи із відмінністю, таке тлумачення підкреслює пріоритетність вільного означення, а не зовнішньої форми його декларування, як це часто відбувається.

Ключові слова: чужинець, політичний дискурс, постмодернізм, деконструкція.

Гарбадин А. С. Феномен чужого в структурах постмодерністського розуміння політичного дискурсу Жака Дерріди.

Рассмотрен проект деконструкции Ж. Дерриды, специфика которого направлена на возможность проявления чужого в поиске уникальности, идиоматичности, неповторимости. Такой вариант прочтения динамики политического измерения бытия сосредоточивает внимание на возможности проявления своих особенностей, которые не сведены к логике логоцентристского построения. Доказано, что направление авторских концептов Ж. Дерриды можно суммировать стремлением к определению различия как принципа построения действительности, политического ее среза в частности, суть которого заключается в отказе от бинарных конструктов с приоритетным означающим, зато предложено рассматривать различия как форму поиска неидентичности, одновременно не совпадая с отличием, такое толкование подчеркивает приоритетность свободного определения, а не внешней формы его декларирования, как это часто происходит.

Ключевые слова: чужой, политический дискурс, постмодернизм, деконструкция.

Garbadyn A. S. The phenomenon of alien in structures of postmodern understanding of the political discourse of Jacques Derrida.

The article deals with the draft of deconstruction of Derrida, specificity of which is directed to the possibility of finding alien manifestation uniqueness idiomatic uniqueness. This variant of reading of the dynamics of the political dimension of life focuses on the possibility of its manifestation alienation, whatever relegated to logic of logocentric construction. It is shown that the direction of Derrida's copyright concepts can be summarized as the desire for the definition of the distinction as the foundation of reality, its political cutoff particular, the essence of which is to avoid the binary constructs with privileged signifier, instead, it is proposed to deal with distinction as a form of search of nonidentity, while not coinciding with a difference, this interpretation emphasizes the priority of free definition, not the external form of his declaration, as so often happens.

Key words: alien, political discourse, postmodernism, deconstruction.

Найбільшого розголосу серед концептів, розроблених Ж. Деррідою, у межах наукового

дискурсу здобуло поняття «деконструкції». Її не можна осмислити як певну цілісну методологічну конструкцію – це радше сукупність достатньо рухливих концептуальних вимірів, покликаних переосмислювати те, що приймають, за завершене й очевидне. Актуальність такого підходу зумовлена суттєвим ускладненням динаміки людського існування, зокрема у політико-соціальному вимірі, – «наявність», царина даного і безсумнівного, відступає в безкінечну даль» [1, с. 85].

Охарактеризувати, класифікувати, структурувати, впорядкувати деконструкцію відповідно до класичної наукової логіки – заняття непросте, адже «це не стратегія суб'єкта, а «подія», чи, врешті, тема, мотив, симптом чого-небудь іншого – якоїсь іншої проблеми – тут Дерріда, як і зазвичай, уникає відповіді» [1, с. 20]. Очевидним є те, що сама собою деконструкція як подія не можлива – її уможлиблює лише відповідна схема стратегій, утворена схемою різних концептів.

Усе, що залишається поза темами для аналізу, – це сліди, розрізнення поміж якими відбувається за допомогою відмінності.

Для позначення індивідуалізаційної функції відмінності Ж. Дерріда вводить поняття «*differance*», простором здійснення якого є сфера письма, чи, точніше кажучи, архе-письма, оскільки в останньому ключовим для розгляду є лише момент розмежування, відмежування, розрізнення, відповідної його артикуляції. Неповнота кожного сліду пов'язана із двома моментами: по-перше, їх синхронною взаємозалежністю, по-друге, наявністю буття у становленні. Це співвідношення Ж. Дерріда іменує як заповнення – «кожна неповнота прагне до повноти, але ніколи її не досягає, оскільки що більше додано ззовні, то більше вийнято із наче наявного. Оскільки єдина і повна наявність розчинилась у множинності слідів і вона безкінечна, то ця безкінечність не може бути центрованою, ієрархізованою, «логоцентричною» [1, с. 85].

Існування всього сушого, згідно з Ж. Деррідою, можна охарактеризувати через наявність. Способом її вияву в рамках інтелектуального поступу західної цивілізації є логоцентризм як певний спосіб узагальнення тих установок, що імпліцитно проявляють себе у всіх сферах гуманітарного знання, зокрема й у політичній науці. Водночас ця тенденційність мислення безпосередній виявлена й у політичних відносинах, уособлюючи логіку тих дискурсивних практик, що прямо впливають на характер політичних відносин. Цікава деталь – логос водночас є позначенням розуму, науки, хоч у перекладі з грецької означає «говорити» – оця дуальність розумності та голосу є засадничою для Ж. Дерріди, адже момент висловлюваності, на його думку, є ключовим аспектом розуму західного типу мислення.

Логос – «філософський термін, що фіксує єдність поняття, слова і змісту, причому слово розуміють у цьому випадку не стільки у фонетичному, скільки у семантичному плані, а поняття – як виражене вербально» [7, с. 426].

Поняття логосу набуло поширення, об'єктивного змісту в часи Античності, зокрема у Геракліта, але сутнісного втілення набуло у Сократа, Платона та Аристотеля і стало втіленням ієрархічно формоутворювальної, основної цінності – Розуму. Логос ознаменував кінець міфу та новий відлік наукового пізнання світу, зокрема це і початок політичної науки, можливо ще не досить систематизований. Більш структуроване втілення в системі логосу політична наука отримала в Новий час. Засновником такої стратегії виступив Н. Макіавеллі, оскільки політику почали розуміти «як чисту гру знаків, чисту стратегію..., політика віддає себе під владу Розуму» [7, с. 107]. Фактично, «можна в усіх випадках вважати беззаперечним, що класичний розум і вже навіть розум середньовічний були пов'язані із розумом грецьким і що в рамках цієї спадщини, яку усвідомлювали іноді більше, іноді – менше, з іншими лініями традиції, розвивалися щасливі й не дуже пригоди класичного розуму» [4, с. 85].

Феномен логосу фактично став символом культури західного типу, увібравши в себе фундаментальні ознаки західної ментальності. Логос стає основним об'єктом постмодерністської критики класичного типу мислення та бачення дійсності. Цей феномен

десакралізують через розрив із презумпцією «лінеарності» (Ж. Дерріда), щоб звільнити позначуване від логосу та істини як елементів його означуваності. У цьому контексті вводиться поняття «логоцентризм».

Логоцентризм – «поняття, введене постмодерністською філософією для характеристики класичної культурної традиції, установки якої критично оцінюються як імпліцитно фундовані ідеєю всепроникного Логосу, що веде за собою неадекватне, з точки зору постмодернізму, осмислення буття через іманентну «логіку» і підпорядкованість лінійному детермінізмові» [4, с. 429]. Вся наукова спадщина західного світу, зокрема її політичні експлікації, на думку постмодерністів, мають тотально логоцентристський характер, тобто містять імпліцитну презумпцію «наявності», що виявляється у визнанні універсальних закономірностей світоіснування в розумінні лінійного детермінізму. Фактично, така ідея при виведенні в політичну сферу повністю сходиться із нею, що додає нам сміливості провести подальшу імплікацію політичного у вимір постмодерністських спрямувань.

Досить часто для означення специфічних аксіологічних пріоритетів західного світу застосовують поняття логофілії. «Типологічною характеристикою культури західного типу в такому контексті виступає її логоцентризм, раціоналізм та метафізична орієнтація» [7, с. 428] стосовно поняття дискурсу та його потенціальних можливостей використання. У цьому аспекті цікавим є розуміння дискурсу, який має можливість доволі часто ставати механізмом утілення та виховання толерантного вирішення найактуальніших політичних проблем суспільства. З одного боку, дискурс має пріоритетність у рамках ціннісної ієрархії західного логоцентризму, але з іншого, як постулює М. Фуко, європейське класичне мислення має певний «страх» перед евристичною некерованістю дискурсу, через його потенціал до самокерованості, що виявляється через неспівпадіння лінійності класичного мислення та нелінійності процесуального характеру дискурсу.

І тут на перше місце виходить ідея логофобії, яку слід розуміти як «неприйняття класичною європейською культурою тієї особливості дискурсу, що пов'язана із безмежністю його креативного потенціалу стосовно вироблення змісту» [7, с. 428]. З одного боку, така позиція виглядає як обмеження потенційних інтенцій до конструювання новаторських шляхів розв'язання певних політичних суперечностей. З іншого боку, саме прив'язка до лінійного мислення втримує дискурс від хаотичного руху, що при його імплікації на «масового політичного споживача» може призвести до деструкційних наслідків. Хоча в цьому контексті ми все ж не маємо жодної можливості утверджувати універсальну «необхідність» як джерело формування лише «підконтрольних», дослідницьких дискурсивних формацій.

Унаслідок відмови від логоцентризму постмодерністи формують постулат логомахії, який трактовано як радикальну відмову від логоцентризму і десакралізоване переосмислення феномену логоса, що слід розуміти як парадигмальну направленість на логотомію. Відтак, ми надалі звертатимемо увагу саме на шляхи відступу від логоцентризму, що мають прямий політичний підтекст.

Активно використовувані поняття постмодернізму, на зразок фоноцентризму, логоцентризму тощо ґрунтуються на ідеї центрації, що постає їхнім змістовим модулем. Унаслідок «центрації» певна сукупність відносин, що становить сутність будь-якої системи (зокрема політичної), певна сторона таких відносин стає переважальною і її постулює висхідний принцип побудови подальших відносин, а інша сторона набуває периферійності, що і формує ефект «центрації». «Якщо все це так, то вся історія концепту структури... має бути осмислена як низка субституцій від центру до центру, як зчеплення детермінацій центру» [7, с. 564].

У результаті центрації було сформовано таке бачення буття, яке підлягає сигніфікації у вигляді гіперреальності – тобто це визначення дійсності у вимірі тотальної симуляційності, вимірі набуття однозначних характеристик «порожніми знаками», що не несуть жодного фактичного змісту.

Відповідно в пагадигмальній направленості постмодернізму виникає позиція критикування логоцентричного світу як форма виокремлення місця для альтернативних концептів світобачення.

У такому контексті необхідно розглянути поняття онто-тео-телео-фалло-фоно-логоцентризму, започатковане Жаком Деррідою. Особлива цінність цього поняття у дослідженні полягає якраз у тому, що кожен його рівень накладається на політичну науку і може бути розглянутий як її атрибутивний елемент залежно від аспекту змістоутворення, чужинця зокрема. Отже, основними елементами такого поняття є:

1) презумпція можливості побудови однозначно зрозумілої і піддатливої до розуміння картини світу;

2) презумпція лінійного детермінізму, який фіксує можливість вичерпної транскрипції стосовно будь-якого явища чи процесу, яка має характер давнішньої причиновості;

3) презумпція потреби плинності як світового процесу, так і окремих його елементів;

4) презумпція бінарних опозицій як атрибуту мислення, при чому в асиметричній побудові із наданням переваги маскулінному елементові;

5) імпліцитна орієнтація на той пласт мови, який представлений в звучанні голосу, оскільки культивована західною культурою ілюзія текстової референції багато в чому ґрунтується на «моноцентризмі»;

6) презумпція наявності іманентного змісту в глибині буття як такого.

Отож, ми спробуємо на основі альтернатив, запропонованих Ж. Деррідою, створити відповідні позиції у стосунку до політичного:

1) презумпція мозаїчності та семіотичної вторинності будь-яких теоретичних конструкцій, що можуть будуватись лише через усвідомлення дискретності та неоднозначності змісту різних явищ;

2) презумпція відмови від зовнішньої каузальності і переорієнтація на бачення предметності у вимірі самоорганізації;

3) відмова від телеологічного тлумачення семантичних властивостей політичного;

4) презумпція відмови від бінарних опозицій типу «об'єкт-суб'єкт», «чоловіче-жіноче», «філософське-політичне»;

5) презумпція акценту не на голосі, який утілює іманентний до тексту зміст, а на самому тексті як нестабільному середовищі генерації змісту, що може розумітись і через ототожнення тексту та політичного як певного середовища із власними сукупностями певних зв'язків;

6) презумпція відмови від наявності іманентного змісту політичного, певної однозначної логіки, яка могла б бути експлікована при схематичному аналізі когнітивної діяльності суб'єкта.

Фактично наведена схема є аксіоматичною для постмодерністської парадигми, оскільки не тільки започатковує для критичного переосмислення попередніх наукових парадигм, а й тому, що уможливує в обширі цієї парадигми конституювання альтернативного бачення дійсності, зокрема політичної.

Загальна форма не-наявності виявляє себе через слід, редукція якого і є ключовою тематикою класичного мислення – «в рамках тієї картини (світу), яку пропонує нам Дерріда, немає нічого наявного – простого, повного, «тут і тепер» доступного, самототожного і самодостатнього» [1, с. 21]. Альтернативність сліду в інтерпретації Ж. Дерріди володіє сукупністю досить суперечливих означень: «Слід не є в наявності і не є відсутній, він стільки ж (досить двозначне уточнення) у наявності, скільки ж і відсутній. Слід однаково стосується і природи, і культури. Він передує всякій думці про суще і невловимий у простоті теперішнього, наявного, тотожного. Рух виявляє і приховує слід: він невловимий в простоті теперішнього» [1, с. 21].

У цьому контексті важливим моментом для нас є те, що слід втримує момент інакшості у тотожності, інакшості, яка за своїм смисловим навантаженням близька чужинцеві на

теоретичному рівні обґрунтування. За таких умов архе-слід є конструктом, артефактом, принципом вияву тотожності і відмінності, ідентичності та розбіжності.

Ці сліди проявляють себе суто як відмінності, функціональну характеристику яких Ж. Дерріда формулює як «*differance*». «*Differance*» – «це умова формування форми, умова означення» [1, с. 24].

За своєю суттю поняття «*differance*» є неографізмом: «буква *a* в *differance* нагадує, що розміщення є введенням у контекст часового проміжку, обхід, відкладування, через яке інтуїція, сприйняття, вживання, одним словом, відношення до присутності, відношення до присутньої реальності є до сущого завжди поширеним» [3, с. 125], «завдяки своєму *a* *differance* може бути віднесено до того, що на класичній мові можна назвати джерелом відмінностей, процесом їх виробництва, відмінностями між відмінностями, грою відмінностей» [3, с. 126].

Словоформа «*differance*» утворена на основі слова «*differe*» – тобто «розрізнити», завдяки іншому правопису отримує можливість конституювати конфігурацію понять, не обов'язково зіставлених із власним точним значенням, що виявляє важливість у зв'язку із критикою класичних словоформ, що позначають фактично «порожнечу», – відмінність (*difference*) не може бути співвіднесена до розрізнення як уведення в контекст часового проміжку. В цьому аспекті *differance* «позначає розрізнення як відмінність, нерівність, а в іншому – висловлює втручання запізнення, інтервалу опредмечення, який відкидає на «потім» те, що відкидається зараз – означає можливе, неможливе в наявний час» [3, с. 125]. Така концептуальна направленість у політичній науці опредмечує тенденції до розрізнення як відмінності із привілейованим означником, а також для означення неможливості в цих темпоральних рамках того, що конституюване як «мертвий зліпок». Варто пригадати слова Ж. Дерріди: «Час привидів – завжди-вже-минулий у проекціях майбутнього».

Також поняття «*differance*» трактують і як неідентичну самій собі тотожність, оскільки «в одному випадку, «розрізнити» означає неідентичність, а в іншому – певний порядок слідування всередині об'єкта» [3, с. 125]. Неспівпадаючи із відмінністю, *differance* акцентує на неможливості введення в контекст часового проміжку як часового опредмечення. «*Differance*» позначає радше висхідну причиновість, або процес розпаду чи поділу, водночас воно нейтралізує те, що позиціоноване як невизначеність чи активність.

«*Differance*» не є ні активним, ані пасивним началом, «тому воно заявляє про себе середнім голосом і повідомляє про процес» [3, с. 133].

Отже, «*differance*» слід розуміти як «рух гри», що продукує відмінності, або, за Ж. Деррідою, «результати відмінностей». «*Differance* – не-ціле, не-простий «початок»; це – структуроване і здатне розрізнити джерело відмінностей» [3, с. 138].

Відтак «*differance*» ми осмислюємо як концепт того, що здійснює процедуру поширення, розрізнення речі, поняття. «Самототожність речі, поняття, ідеї є результатом їх відмінності від інших «елементів», несамототожних поза грою диференціальних відношень» [7, с. 190].

Фактично «*differance*» можна розглядати як структуру переплетення за принципом павутини. У межах політичної науки така методика надає унікальну можливість зіставлення та організації різних теоретичних конструкцій, яка дозволить виявити локальні полюси відмінності та поставить нормативні акценти, що допоможе сформувати їх тверезе бачення на основі піддання сумніву якраз того, чи «існує яке-небудь начало, абсолютна точка відліку, відповідальність, виходячи із деякого принципу» [3, с. 130].

Загалом у сукупності це і становить проект граматики за Ж. Деррідою – проект постулювання можливості письма як такого, що не залежить від наявності і відсутності, причин і цілей. Це суттєво більше, аніж гра із бінарними опозиціями, із відновлення слабшої її частини – адже так би весь запал Ж. Дерріди можна було б звести до структурного варіанту методологічної альтернативи, що цілком суперечить його дослідницькій позиції, адже неможливо осмислити принцип побудови і функціонування системи, перебуваючи у ній, – «для розуму парадокс полягає в тому, що тут він повинен помислити своє інше, себе як не-

себе» [1, с. 31]. В загальному «письмова орієнтація» деконструкції настільки очевидна, що багато дослідників вважають її єдиною попередньою конвенцією, яку деконструкція приймає як свій метод і спосіб» [2, с. 5].

Може видатись, що чужинця у творчому доробку Ж. Дерріди просто нема як охопного і вичерпного, завершеного поняття. Однак його в такому варіанті бути і не могло, оскільки це суперечило б окресленій вище дослідницькій позиції. Насправді проект деконструкції повністю направлений на можливість прояву чужинця – оця можливість схована у пошуку унікальності, ідіоматичності, неповторності, не-ідентичності у будь-якому її варіанті. Тобто такий варіант прочитання динаміки людського буття зосереджує увагу на можливості вияву своєї чужості, яка не була б зведена до логіки логоцентристської побудови.

У межах політичного зрізу буття така можливість здатна проявлятися у безлічі варіантів. Для прикладу візьмімо поняття суверенності як певний еквівалент ідентичності у просторі існування держави, адже «зловживання владою – складова частина самої суверенності» [5]. Зловживання, в свою чергу, – «закон користування чужим майном, а який закон, така і «логіка» суверенності, яка може панувати тільки необмежено» [6]. Однак суверенність ніколи не досягає цього панування інакше як непослідовним чином, тому і прагнення до необмеженої влади завжди матиме термінологічно обмежений характер. А це означає, що «не існує ніяких інших держав, окрім як держав-шахраїв. У можливості і в дії. Держава – це вже шахрай» [6]. Логіка їх обґрунтування, принципів їх функціонування передбачає наявність «держав-терористів» – «всі ці старання по ідентифікації «держав-терористів» чи «шахраїв» – це «раціоналістичне обґрунтування», покликане приховати більше, ніж абсолютну тривогу, просту паніку і жах перед неконтрольованою загрозою. За допомогою цієї ідентифікаційної проекції потрібно було приховати, але для початку самим досягнути, що зброю масового знищення орієнтовно виробляють у місцях, що не підкоряються більше жодній державі. Навіть «державі-шахраю» [6]. Саме відчайдушні ідентифікаційні пориви спричинили таку ситуацію. У межах політичного тенденційності розвитку людського існування є дещо запізнілою, зважаючи на різновекторну та складну інклюзивність її існування, і саме тому виклики постмодерного мислення лише зараз у сфері політичного набувають, зокрема на таких прикладах, особливої актуальності – адже сучасна політика сповнена тих викликів, що лише із врахуванням специфіки постмодерного мислення і механізмів функціонування дискурсу можуть бути прийнятні та вирішені. Для політичної теорії, за таких умов, пріоритет повинні мати концептуальні моделі досягнення такої специфіки, що й обумовлює наше дослідження загалом. Утім, «очевидність виявляється занадто тяжкою, щоб її винести, і у дисципліні [мислення] віддають перевагу простому знизуванню плечима» [5].

З точки зору деконструкції теоретичний аспект розвитку політичної науки, як і фонетично зреалізований момент власне політики, можна розглядати через призму письменності, оскільки остання постає способом смислоутворення. Це, в свою чергу, підриває методологічну установку, властиву політичній науці загалом, суть якої полягає в абсолютизації ідеалів просвітницького плану, конструюванні специфічного дискурсу, замкненого на вичерпному колі висловлювань та висловлюваності. Суб'єкт-об'єктні відносини, що з такого ракурсу визначають чужинця, просякнуті прагненням трактування того, що «має бути», чи того, «що є», однак із означеної наперед позиції. Натомість деконструкція, та й загалом дослідницькі прагнення Жака Дерріди, оберталися навколо діаметрально протилежної позиції, а саме конституювання преференційних мереж через мережу тканин розбіжності. Суттєвою залишається розбіжність семіотичного тлумачення – тобто смислова розбіжність, яка уможлиблює диференціалізацію значень, що, у свою чергу, і створює простір, а це щонайкраща можливість для існування чужинця.

Підсумовуючи, слід зазначити, що Ж. Дерріда визначає на підставі власних теоретичних моделей концепт співставлення та організації різних теоретичних конструкцій, що виявляє локальні полюси розрізнення, які і характеризують чужинця у межах політичного дискурсу.

Це значно більше, аніж гра із бінарними опозиціями, стосовно слабшої її частини – адже так весь запал Ж. Деррида можна було б звести до структурного варіанту методологічної альтернативи, що суперечить його дослідницькій позиції, бо неможливо осмислити принцип побудови і функціонування системи, перебуваючи у ній, – тут йдеться про осмислення розрізнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Автономова Н. С. Деррида и грамматология / Н. С. Автономова // Деррида Ж. О грамматологии ; [пер. с фр. и вст. ст. Н. Автономовой]. – М. : Ad Marginem, 2000. – С. 7–107.
2. Гурко Е. Деконструкция: тексты и интерпретация / Е. Гурко. – Минск : Экономпресс, 2001 – 320 с.
3. Гурко Е. Тексты деконструкции. Деррида Ж. Differance / Е. Гурко. – Томск : Водолей, 1999. – 160 с.
4. Деррида Ж. Письмо та відмінність / Ж. Деррида. – К., 2004 – 602 с.
5. Деррида Ж. От экономии ограниченной к всеобщей экономии [Электронный ресурс] / Ж. Деррида. – Режим доступа : <http://lib.ru/FILOSOF/DARRIDA/ekonomia.txt>
6. Деррида Ж. Существуют ли государства-мошенники? [Электронный ресурс] / Ж. Деррида. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/logos/2003/1/derrid.html>
Пост-Модернизм : энциклопедия. – Минск : Книжный Дом, 2001 – 1038 с.